

**ΜΝΕΙΑΙ ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΜΕΣΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡ' ΑΥΤΟ ΚΑΣΤΡΑ.
ΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΟΝ „ΑΡΙΑ“.**

Περὶ τῆς πρώτης μνείας τοῦ Ἄστρους, τῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Θυρεάτιδι γνωρῆμον καὶ ἀνθηρᾶς κώμης, ἔχομεν ἴδιον σημείωμα τοῦ κ. Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου δημοσιευθὲν κατὰ πρῶτον μὲν γερμανιστὶ ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift¹⁾, ἔπειτα δὲ καὶ ἑλληνιστὶ ἐν ταῖς Μικταῖς Σελίδειν²⁾ αὐτοῦ. Ἐν τῷ σημειώματι ἐκεῖνῳ φαίνεται ὁ κ. Λάμπρος παραδεχόμενος ὡς βεβαίαν τὴν μνείαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κτίσματος ἐν τῇ Γεωγραφικῇ ἀφηγγήσει τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου³⁾, ἥτις μνεία εἰς ἀρχαιοτέρους μάλιστα χρόνους ἐθεωρεῖτο λίαν ὑποπτος καὶ δὴ ὡς ἐκ γλωσσῆματος προκύψασα.⁴⁾ „Ἀλλ' ἂν ὑπάρχη τις — λέγει ὁ κ. Λάμπρος — ὁ μὴ ἀποδεχόμενος ὡς ἀναμφηρίστως γνησίαν τὴν μνείαν τοῦ πόλίσματος παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, πρέπει νὰ κατέλθῃ πολλοὺς αἰῶνας, ἵνα εὔρη τὴν πρώτην μνείαν τοῦ Ἄστρους. Εὐρίσκειται δὲ αὕτη ἐν τινι χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου ἐκδεδομένῳ ἐν ἔτει 1293, δι' οὗ παρέχεται εἰς τὸν μητροπολίτην Μονεμβασίας τὸ ἀξίωμα ἐξάρχου τῆς Πελοποννήσου καὶ καθορίζονται ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ εἰς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο συμπαρομαρτοῦντα ἐκκλησιαστικὰ δίκαια.“⁵⁾

Ἐν τούτοις ὅμως ἔχομεν ἀσφαλῆ μνείαν φρουρίου Ἄστρους προγενεστέραν αὐτῆς τοῦ 1293, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὡς πρώτην ἀναμ-

1) Τόμ. II (1893) σ. 73 κ. ἔ.

2) Σπ. Π. Λάμπρος, Μικταὶ Σελίδες. Ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 416 κ. ἔ.

3) III. 14. 33, 2.

4) Karl Otfried Müller, Geschichten hellenischer Stämme und Städte — Die Dorier. Τόμ. II. Breslau 1824, σ. 437. — Ernst Curtius, Peloponnesos. Τόμ. II. Gotha 1852, σ. 567. — Conrad Bursian, Geographie von Griechenland. Τόμ. II. Leipzig 1862, σ. 69. Κλ. κλ.

5) Τὸ χρυσοβούλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη πολλάκις μέχρι τοῦδε. (Ἴδὲ τὰς διαφόρους ἐκδόσεις παρὰ Νίκῳ Ἀ. Βέγγ, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδικῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν. Μέρος Α'. Ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 68). Προχείρως εὐρίσκειται παρὰ Miklosich-Müller, Acta et Diplomata. Τόμ. V, σ. 155 κ. ἔ.

φηρόστωσ βεβαΐαν ὁ κ. Λάμπροσ. Καὶ δὴ ἐν τῇ ἀραγωνιακῇ παραλλαγῇ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μωρέωσ ἀναφέρεται ὅτι ὁ πρίγκη τοῦ Μωρέωσ Γουλιέλμοσ Βιλλαρδουΐνοσ πρὸσ εὐκολωτέραν ὑποταγῆν τῶν Τσακάνων ἔκτισε, τῷ 1256, τὸ κάστρον, ὅπερ καλεΐται la Estella. Παραθέτω ἀμέσωσ πλήρη τὴν σχετικὴν περικοπὴν ἐκ τοῦ κειμένου τούτου: „... éll quiso yr á las montanyas de Laconia por subiugarlas á su senyoria, et vidiendo aquellos de las montanyas que Maluasia era presa et Napol, se rendió al princep. Et él princep por mellor senyorear los fizo allí vn castiello suso en las montanyas, el qual se clama la Estella“¹⁾ Προφανῶσ τὸ Estella τούτο, καθ' ἃ ἄλλωσ τε ἐσημεΐωσε καὶ ὁ ἐκδότῃσ τοῦ προμνημονευθέντοσ κειμένου, εἶναι τὸ Ἄστροσ: ὁ διασκευαστῃσ δηλαδὴ τῆσ ἀραγωνιακῆσ παραλλαγῆσ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μωρέωσ μετέφρασεν εἰσ τὴν γλῶσσαν του τὸ ὄνομα τοῦ κλισματοσ, ὡσ ἐξ ἄλλου ὁ Stefano Magno ἐν Χρονικῷ τῶν ἐτῶν 1479—1497 μεταφράζει αὐτὸ ἰταλιστὶ εἰσ Stella.²⁾ Πῶσ δ' ἐξηγεΐται ἡ φράσισ „suso en las montanyas (= ἐπάνω εἰσ τὰ ὄρη) καὶ ποῦ πρέπει νάναζητήσωμεν τὸ κάστρον Estella, πραγματευόμεθα κατωτέρω διὰ μακροῶν.

Παρακατιῶν δὲ λέγει ὁ κ. Λάμπροσ ὅτι κατόπιν τῆσ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ μνεΐασ τοῦ 1293 „τὸ πρῶτον μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ δύο ἔτη γίνεταί καὶ πάλιν μνεΐα τοῦ Ἄστρουσ παρὰ τῷ Φραντζῆ [1435].“³⁾ Ἄλλ' ὅμωσ καὶ κατὰ τὸ μεταξὺ διάστημα τῶν ἐτῶν 1293—1435 ἔχομεν κατ' ἐπανάληψιν μνεΐασ τοῦ Κυνοουριακοῦ αὐτοῦ κλισματοσ. Καὶ δὴ ἐν ἐτέρω χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοκράτοροσ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου, ὅπερ ἀπελύθη κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1320 ὑπὲρ τῆσ ἐν

1) Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea, compilado por comandamiento de Don fray Johan Ferrandez de Heredia, maestro del Hospital de S. Johan de Jerusalem — Chronique de Morée, au XIIIe et XIVe siècles, publiée et traduite pour la première fois pour la Société de l'Orient Latin par Alfred Morel Fatio. Ἐν Γενέβῃ 1885, σ. 48 κ. ἐ. & 214.

2) C. N. Sathas, Μνημεΐα Ἑλληνικῆσ Ἱστορίας. — Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge. Τόμ. VI. Ἐν Βενετίᾳ 1884, σ. 214. 19. — Πρὸβλ. Ἄντ(ωνίου) Μηλ(ιαράκη) τὸ ἀρθρον Ἄστροσ ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ τοῦ Μπαρτ καὶ Χίρστ. Τόμ. Β', σ. 455.

3) Ἐκδοσισ Βόννης σ. 159, 13. — Ὁ κ. Ἀδαμάντιοσ Ἀδαμαντίου ἐσφαλμένος ἀναγράφει τὴν παρὰ Φραντζῆ μνεΐαν τοῦ Ἄστρουσ ὡσ δῆθεν τοῦ ἔτοσ 1477. Ἐπίσῃσ ὁ κ. Ἀδαμάντιοσ ἀναφέρων τὴν ἐν τῇ ἀραγωνιακῇ παραλλαγῇ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μωρέωσ μνεΐαν τοῦ Ἄστρουσ ὀρίζει αὐτὴν ὡσ τοῦ ἔτοσ 1393. Ἄλλὰ τὸ ἔτοσ τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο καθ' ὃ ἐγράφη ἡ παραλλαγή· ἔπρεπεν ἀντ' αὐτοῦ νὰ σημειωθῇ τὸ ἔτοσ 1256, πρὸσ ὃ συμπίπτει — κατὰ τοὺσ ἐξηκριβωμένωσ ὑπολογισμοὺσ τοῦ Morel Fatio — ἡ κτίσισ τοῦ κάστρον Estella. (Ἰδὲ Ἀ. Ἰ. Ἀδαμαντίου, Τὰ Χρονικὰ τοῦ Μωρέωσ. Συμβολαὶ εἰσ τὴν Φραγκοβυζαντινὴν Ἱστορίαν καὶ Φιλολογίαν. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Δελτίου τῆσ Ἱστορικῆσ καὶ Ἐθνολογικῆσ Ἐταιρείασ τῆσ Ἑλλάδοσ. Τόμ. 5'. Ἐν Ἀθήναισ 1906, σ. 627, ἐν ὑποσημειώσει (1).)

Μυστρᾶ μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Βροντοχίου καὶ διεσώθη μέχρι ἡμῶν ἀναγεγραμμένον ἐν τῷ νάρθηκι τῆς μονῆς ταύτης, ἐκδοθὲν κατὰ πρῶτον μὲν ὑπὸ κ. Κωνσταντίνου Ζησίου¹⁾, ἔπειτα δὲ ὀρθότερον ὑπὸ τοῦ κ. Gabriel Millet.²⁾ Ἀναγινώσκωμεν λοιπὸν ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ: „... ὁμοίως παρεδόθη αὐτῷ³⁾ παρὰ τοῦ σεβαστοῦ τοῦ πολεμιανίτου⁴⁾ ἐκείνου περὶ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ ἄστρου εἰς τὸν κάμπου τῆς μαλεβῆς περὶ τὸ χολοδομητικόν· καὶ περὶ τὸν τόπου τὸν καλούμενον τοῦ ἁγίου νικολάου, μοδίωv ἐξακόσι⁵⁾ (γῆ)· ἐν ἧ ἔστι καὶ μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου νικολάου καὶ ἐπικεκλημένον φούσκα...“⁶⁾· καὶ κατωτέρω πάλιν: „... κεκτῆσθαι δὲ ὁμοίως αὐτὴν...“⁷⁾ καὶ

1) Ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας „Ἀθηνᾶ“, τόμ. Γ' (1891) σ. 473 κ. ἑ. — Πρβλ. Κ. Ζησίου: Σύμμικτα. Ἀθήνησι 1892, σ. 57 κ. ἑ.

2) Ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique. Τόμ. XXIII (1899) σ. 112 κ. ἑ.

3) Παχωμῖφ, μεγάλφ πρωτοσυγκέλλφ Πέλοποννήσου καὶ κτίστη τῆς μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Βροντοχίου.

4) Τὸν Πολεμιανίτην τοῦτον ἄνευ τινὸς διαταγῆς δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς ὁμώνυμον σεβαστόν, ὃν ἀναφέρει βιβλιογραφικὸν σημείωμα τοῦ ὀφ. Ω—II—5 κώδικος τῆς ἐν Ἐσκουριάφ βιβλιοθήκης. Τὸ σχετικὸν μέρος τοῦ σημειώματος αὐτοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ Em. Miller: „Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν μηνὶ Νοεμβρίφ, ἰνδικτικῶνος δεκάτης, ἔτους 5ωκ' [= 1311], παρὰ συνεργείας καὶ ἐξόδου τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ οἰκείου τῷ κραταιῷ καὶ ἁγίφ ἡμῶν αὐθέντη καὶ βασιλεῖ κῦρ Ἰωάννη, τοῦ Πολεμιανίτου, ἐν τῇ... χώρᾳ τῆς Λακεδαίμονος, διὰ χειρὸς Νικολάου ἱερέως καὶ πρωτεκδίκου μητροπόλεως Λακεδαιμονίας τοῦ Μαλωταρᾶ...“ (Emm. Miller, Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial. Ἐν Παρισίοις 1848, σ. 740 κ. ἑ. — Πρβλ. Graux, Essai sur les origines du fonds grec de l'Escorial. Ἐν Παρισίοις 1880, σ. 362 ἐν σημ. — Πρβλ. V. Gardthausen, Griechische Paläographie. Ἐν Λειψίᾳ σ. 334, 413). Ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος ἐν τῷ ἄρθρῳ τοῦ „Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας“ ἀνεδημοσίευσεν πληθεῖς (Νέος Ἑλληνομνήμων. Τόμ. Δ', 1907, σ. 164, ἀριθ. 6) τὸ ἀνωτέρω σημείωμα παρατηρήσας „ὅτι τὰ σημειούμενα ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου, καθ' ἃ ὁ δαπανήσας πρὸς γραφὴν τοῦ κώδικος Πολεμιανίτης ἦτο οἰκείος τοῦ αὐθέντου καὶ βασιλέως Ἰωάννου, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον οὐδ' εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὃν ἡ ἀρχὴ εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ ἔτους 1311, καθ' ὃ ἐγράφη ὁ κώδιξ. Μένει δὲ ὅπως ἀνεξήγητον τίς εἶναι ὁ Ἰωάννης οὗτος ὁ μνημονεύμενος ἐνταῦθα.“ Καὶ ὅμως τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλούστατον· τὸ Ἰωάννη δὲν πρέπει νὰ συνδεθῆ μετὰ τῶν προηγουμένων, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐπομένων: κῦρ Ἰωάννη, [= Ἰωάννη Γιάννη] <, > τοῦ Πολεμιανίτου.“ Τὸ Ἰωάννης δηλοῦν ὅτι εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ δαπανήσαντος πρὸς γραφὴν τοῦ κώδικος, τοῦ Πολεμιανίτου, καὶ οὐχὶ τοῦ βασιλέως.

5) γράφε: ἐξακοσίωv.

6) G. Millet ἐν Bulletin de Correspondance Hellénique ἐνθ. ἀν. σ. 113, 6—8.

7) Τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τοῦ Βροντοχίου.

τὴν κατὰ μέρος ἀνωτέρω <δ>ηλουμ<έννη γῆν> τῶν ἑξακοσίων μοδιῶν ἤγουν, τὴν περὶ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ ἄστρου· τὴν περὶ τὸν κάμπου τῆς μαλεβῆς· τὴν περὶ τὸ χολοδομητικὸν καὶ τὴν περὶ τὸν τόπου τὸν λεγόμενον τοῦ ἁγίου νικολάου...¹⁾ Ἐν παρόδῳ σημειωτέον πρὸς διευκρίνησιν τῶν παρὰ τὸ Ἄστρος κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μνημονευομένων τόπων ὅτι καὶ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάμπος τῆς Μαλεβῆς διακρίνεται πεδινὴ ἔκτασις πρὸς τὰνατολικά τοῦ Πάρωνος, ὅστις κοινῶς καλεῖται Μαλεβό, κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὁποίου ἴδρυνται καὶ ἡ Μονὴ Μαλεβῆς τιμωμένη εἰς μνήμην τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.²⁾ Τὸ δὲ μονύδριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὸ ἐπικαλούμενον — κατὰ τὸ κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου — „Φούσκα“, ἔχει ἀπὸ πολλοῦ ἤδη μεταβληθῆ εἰς ταπεινὰ καὶ σχεδὸν παντελῶς ἄμορφα ἐρείπια. Φαίνεται δὲ ὅτι τὴν ἐπικλήσιν „Φούσκα“ ἔσχε τὸ μονύδριον ἐκ τῆς ὀνομασίας τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἴδρυντο· ὄντως δὲ καὶ τανῦν ἐν Κυνουριά ὑπὸ τὸ ὄνομα Φούσκα διακρίνεται ἔκτασις δύο περιήπου χιλιάδων στρεμμάτων καλλιερρησίμου γῆς κειμένης ἐπὶ ἐδάφους ἀνάτους³⁾ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρούσης ἀπὸ Ἁγίου Ἀνδρέου, πρωτευούσης χειμερινῆς τοῦ δήμου Βρασιῶν, εἰς τὴν Καστάνιτζαν, χωρίον τοῦ αὐτοῦ δήμου, ἦτοι δύο περιήπου ὥρας νοτίως τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου. Ἐν ὅλῃ τῇ περιορῇ τῆς Φούσκας ἔχομεν σημερινὰς τοπωνυμίας Μουσι(ε)νά, Κατσαρβέλη (τοῦ), Βελούδι, Ἁγ. Νικόλαος· ἡ τελευταία αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μονυδρίου καὶ περιλαμβάνει ἔκτασιν ἐπικλινῆ. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ λαὸς τανῦν λέγει καθ' ὄλον ὁ Ἁγιος Νικόλαος τῆς Φούσκας καὶ οὐχὶ ὁ Ἁγιος Νικόλαος ἡ Φούσκα, ὡς θὰ συνεπεράνε τις ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χρυσοβούλλου τοῦ 1320. Ἀξίαν δὲ ἀναγραφῆς θεωρῶ καὶ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, καθ' ἣν ὁ Ἁγ. Νικόλαος τῆς Φούσκας ὑπῆρξε μετόχιον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ ἐπικαλουμένου Ἐγκλειστουρίου, ἑτέρου μονυδρίου Κυνουριακοῦ, ἰδρυθέντος ὀλίγας τινὰς δεκαετηρίδας πρὸ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος καὶ διαλελυμένου τανῦν.⁴⁾

Τοπωνυμίαν δὲ Χολοδομητικὸν ἐν Κυνουριά οὔτε ἐγὼ γνωρίζω, οὔτε ὁ κ. Albert Thumb⁵⁾ ἀναφέρει, οὔτε ἐξ ἄλλου περιλαμβάνεται

1) G. Millet ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 114, 15—17.

2) Πρβλ. Michael Deffner, Archiv für mittel- und neugriechische Philologie. Ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 169. — Πρβλ. Νίκου Α. Βέη, Ἀριαδικὰ γλωσσικὰ μνημεῖα. Δημώδη ἄσματα Φινγαλίας. [Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος] Ἀθήνησι 1903, σ. 213.

3) Πλευράς, ὡς λέγεται ἐν τῷ δημῳδαί λόγῳ τῶν Πελοποννησίων.

4) Ἐπάγεται εἰς τὸν δήμον Βρασιῶν. Σημειοῦται δὲ ὡς καὶ ὁ Ἁγ. Νικόλαος τῆς Φούσκας ἐν τῇ γαλλικῇ Carte de la Grèce. 1 : 200.000. Paris 1852, f. 13.

5) Albert Thumb, Die ethnographische Stellung der Zakonen ἐν Indogermanische Forschungen τόμ. IV (1894) σ. 195 κ. ἐ. — Πρβλ. A. Thumb, Ἡ ἐθνογραφικὴ

ἐν τῇ μεγάλῃ ἀνεκδότῳ συναγωγῇ τῶν Κυνουριακῶν τοπωνυμιῶν, τὴν ὁποίαν κατήρτισεν ὁ φίλος κ. Δ⁹ Κ. Ῥωμαῖος. Ὑπάρχει ὁμως θέσις Χιλιομοδοῦ¹⁾ ἐν τῷ κάμπῳ τῆς Μαλεβῆς καὶ πρὸς ταύτην ἴσως δύναται τις ναναγράφη τὸ Χολοδομητικὸν, ἀποδεχόμενος αὐτὸ ὡς κακὴν ἐκφορὰν ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἀντὶ Χιλιομοδητικὸν-Χιλιομοδήτικο.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τῆς Παναγίας τοῦ Βροντοχίου μυεῖαν τοῦ Ἄστρους, τῷ 1320, ἔχομεν πρὸ τοῦ Φραντζῆ (1435) μυεῖαν τοῦ κτίσματος τούτου κατὰ τὸ ἔτος 1372, ἐν τινι βιβλιογραφικῷ σημειώματι, ὅπερ ἀναγινώσκειται ἐν φύλλῳ 481^ο τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1634 (Colbert 832) ἐλληνικοῦ κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Τὸ σημείωμα τοῦτο πλήρες ἔχει ὡς ἐξῆς: „+ Ἡ παρούσα βίβλος ἐγράφη ἐν τῷ Ἄστρῳ διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς Κωνσταντίνου ἱερέως καὶ χαρτοφύλακος Πίσσης ὑπηρετούντος ἐν τῷ βασιλικῷ κλήρῳ, κατὰ μῆνα ἰούνιον, τῆς δεκάτης ἰνδικτίωνος, τοῦ ἐξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ ἔτους [= 1372] +“.²⁾ Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα, τῷ 1374, ἀναφέρεται καὶ πάλιν τὸ Ἄστρος ἐν ἐτέρῳ βιβλιογραφικῷ σημειώματι, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν φύλλῳ 138^α τοῦ ὑπ' ἀριθ. 801 (A. 78 inf. olim N 149) κώδικος τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης. Τὸ δεύτερον τοῦτο σημείωμα ἔχει ὡδε: „ἐτελειώθη ἡ παρούσα βίβλος ἐν ἔτει ᾿ζωπβ' [= 1374] ἰνδ. ἰβ' κατὰ μῆνα μαρτ' ἐν τῷ Ἄστρῳ: —“.³⁾ Οἱ ἐσχάτως συντάξαντες τὸν κατάλογον τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης ἐσημείωσαν ὅτι μετὰ τὸ ἀνωτέρω σημείωμα ἔπεται monogramma exscriptoris [;].⁴⁾

Ἐπειδὴ ὁμως ἔχομεν κώδικας γεγραμμένους ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἐν Ἄστρῳ, καὶ περιέχοντας ἱστορικοὺς τῆς κλασσικῆς περιόδου, ὁ μὲν

θέσις τῶν Τσακάνων. Ἐν „Νεολόγον Ἑβδομαδιαίᾳ Ἐπιθεωρήσει“. Τόμ. Γ' (1894) σ. 755 κ. ἐ., 763 κ. ἐ., 794 κ. ἐ., 803 κ. ἐ.

1) = ἕκτασις χιλίων μοδιῶν. Πρβλ. τὸ Χιλιομόδι, χωρίον ἐν τῷ δήμῳ Κλειωνῶν τῆς Κορινθίας.

2) Henri Omont, Fac-similés des manuscrits grecs datés de la Bibliothèque Nationale du IXe au XIVe siècle. Ἐν Παρισίῳ 1891, σ. 18 — (Πρβλ. Henri Omont, Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Μέρους Β'. Ἐν Παρισίῳ 1888, σ. 114 καὶ Introduction σ. XXXVII). Τὸ ἀνωτέρω σημείωμα εἶχε προεκδόσει μετὰ τινων διαφορῶν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ὁ Bernard Montfaucon, Palaeographia Graeca. Ἐν Παρισίῳ 1708, σ. 72 (πρβλ. καὶ σ. 97). Τὸν βιβλιογράφον δὲ Κωνσταντῖνον ἱερέα καὶ χαρτοφύλακα Πίσσης μνημονεύει καὶ ὁ V. Gardthausen, Griechische Paläographie, σ. 318.

3) Aemidii Martini et Dominici Bassi, Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Ambrosianae. Tom. II. Ἐν Μεδιολάνῳ 1906, σ. 896.

4) Αὐτόθι.

Παρισινὸς τὸν Ἡρόδοτον¹⁾, ὁ δὲ Ἀμβροσιανὸς τὴν Ἀνάβασιν τοῦ Ξενοφῶντος²⁾, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀμφοτέροι οἱ κώδικες οὗτοι ἐγράφησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός. Ἡ δὲ παραβολὴ τῆς γραφῆς τῶν δύο κωδίκων δύναται βεβαίως νὰ καθορίσῃ τὸ πρᾶγμα. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχη, τὸ βέβαιον καὶ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς εἶναι ὅτι ἔχομεν δύο κώδικας γραφέντας ἐν Ἄστρει, ἐξ ὧν ὁ μὲν τῷ 1372 καὶ ὁ ἕτερος τῷ 1374.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1Ε' αἰῶνος, τῷ 1407, ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἀρχαικοῖς ἐγγράφοις τῆς Βενετίας³⁾ — καθ' ἃ διαβεβαίωσι ὁ Hopf⁴⁾ — καὶ κάστρον Astritzi (Stella) καὶ κύριος αὐτοῦ Lampridios⁵⁾ εἴτε Lamborcho (Λαμπούδιος).⁶⁾ Τὸ ἐν παρενθέσει Stella δὲν εἶναι βεβαίως γραφὴ τοῦ ἐγγράφου, ἀλλ' ἐρμηνευμα τοῦ Hopf, ὅστις καὶ ῥητῶς ἐξεδήλωσε τὴν γνώμην του⁷⁾ περὶ τελείου ταυτισμοῦ Ἄστρον καὶ Astritzi. Εἰς τὸν Hopf δ' ἐπόμενος καὶ ὁ κ. Λάμπρος, προκειμένου περὶ Λαμπουδίων τῶν μέσων αἰῶνων, ἀνέγραψεν ὀρθῶς ὅτι ἐν τοῖς τύποις τῶν βενετικῶν ἐγγράφων Lampridios καὶ Lamborcho λανθάνει τὸ βυζαντινὸν ἐπώνυμον Λαμπούδιος καὶ πλὴν ἄλλων τινῶν προσώπων φερόντων τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐσημείωσε καὶ Λαμπούδιον ἄρχοντα τοῦ Ἄστρον.⁸⁾ Ἀλλὰ τὸ Ἄστρον καὶ Ἄστριτσι δὲν εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον, ὡς παραδέχονται ὅ τε Hopf καὶ Λάμπρος ἄνευ ειδικωτέρας ἐρεύνης ἐπὶ τοῦ θέματος. Διότι ταῦτα ἐν τοῖς κειμένοις σαφῶς διακρίνονται. Οὕτω παρὰ Στεφάνῳ Magno, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Estratti degli Annali Veneti, καταλεγόμενων διαφόρων κάστρον τοῦ Μορέως, ἀπαντῶμεν Astro καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα Astrizi τῷ 1463⁹⁾· καὶ πάλιν Astro καὶ Astrici κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος¹⁰⁾ καὶ Astro καὶ Astrizi τῷ 1467.¹¹⁾ Ἐν ἐτέρῳ δὲ ἔργῳ τοῦ Στεφάνου Magno, Cronaca Veneta, μνημονεύονται καὶ πάλιν τὰ κάστρα Astro καὶ Astrizi¹²⁾ καὶ τὰ

1) Omont, ἐνθ' ἄνωτέρῳ.

2) Martini et Bassi, ἐνθ' ἄνωτέρῳ.

3) Misti XLVIII φ. 147^b.

4) K. Hopf, Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber. Τόμ. 86, σ. 70.

5) Αὐτόθι.

6) Αὐτόθι, σ. 78.

7) Αὐτόθι.

8) Σπ. Π. Λάμπρος, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι καὶ κητόρες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἐνθ' ἄνωτέρῳ, σ. 179.

9) Charles Hopf, Chroniques Gréco-Romanes inédites ou peu connues. Ἐν Βερολίῳ 1873, σ. 202.

10) Αὐτόθι, σ. 203.

11) Αὐτόθι, σ. 206.

12) Κώδιξ τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, Ital. Cl. VII, ἀριθ. 518, τόμ. VI, φ. 39^r.

— Περὶ Ch. Hopf, ἐνθ' ἄνωτέρῳ, σ. 205.

Byzant. Zeitschrift XVII 1 u. 2.

ὀνόματα ταῦτα ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐν τρίτῳ ἔργῳ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, τὰ *Genealogica varia*, ὑπὸ χρονολογίαν 1469.¹⁾ Ἐν ἀναγραφῇ δὲ κάστρων τοῦ Μωρέως τοῦ ἔτους 1471 ἀπαντῶμεν πάλιν *Astro* καὶ *Astrissi*.²⁾ Ἐπίσης ἐν παλαιῷ λιμενοδείκτῃ (*portulan*) τοῦ Μωρέως, ὅστις, ὡς πιστεύεται, ἐχαράχθη τῷ 1516 ὑπὸ τοῦ βενετοῦ Battista Palnese, ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Σάθα³⁾, ἐκ τοῦ ἐν τῇ *Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ πρωτοτύπου*⁴⁾, ἐν τῷ μνημειῷ τούτῳ λέγω, σημειοῦται *toastri* (= τὸ Ἄστρος) καὶ *ostrici* (= Ἄστρίτσι). Ὅθεν ἐξ ὅλων τῶν προμνημονευθέντων μαρτυριῶν — καὶ ἄλλων τινῶν μεταγενεστέρων χρόνων — ἐλέγχεται ὅτι τὸ Ἄστρίτσι εἶναι διάφορον τοῦ Ἄστρους τοπογραφικὸν σημεῖον. Ποῖον ὅμως εἶναι τὸ Ἄστρίτσι τοῦτο; Αἱ παραδόσεις, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω καὶ δὴ μετ' ἐνδελεχῆ ἐρευνῶν καὶ ἀναζητήσεων, οὐδὲν τὸ ἐνδεικτικὸν ἀναφέρουσι πρὸς ἐπίλυσιν τῆς ἀπορίας. Πιθανῶς ὅμως Ἄστρίτσι εἶναι τὸ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ δήμου Θυρέας ὀχύρωμα τὸ κοινῶς καλούμενον *Καστράκι* (καθ' ὃ ὑπάρχει καὶ τὸ μετόχιον τῆς Ἁγίας Τριάδος⁵⁾), ἀπέχον τῆς παραλίας Ἄστρους περὶ τὰ δύο τρίτα τῆς ὥρας.⁶⁾ Ἴσως τὸ *Καστράκι* τοῦτο τὸ πάλαι, κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐλέγτο *Καστρίτσι*, οἱ δὲ Βενετοὶ ὑπομνηματογράφοι παρεμόρφωσαν αὐτὸ εἰς Ἄστρίτσι ἐξ ἐπιδράσεως καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ παρακειμένου Ἄστρους. Ἀναλόγους δὲ παρεξήγησεις καὶ παραμορφώσεις ἐλληνικῶν τοπωνυμιῶν ὑπὸ Φράγκων, καὶ ἐν ἐπισήμοις ἔτι γράμμασι, πλείστας ὅσας τις ἠδύνατο νάναφερῇ. Οὐδὲ τυχὸν πρέπει νὰ ταράξῃ τινὰ ἢ παρέκκλισις τοῦ ὀνόματος *Καστρίτσι* εἰς *Καστράκι*. Ἡ τοιαύτη μικρὰ παρέκκλισις εἶναι κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς δημόδους γλώσσης. Τότε, κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἐπεκράτει μᾶλλον ἢ ὑποκοριστικὴ κατάληξις *-ιτσι*,

1) Κῶδιξ τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης, Ital. Cl. VII, ἀριθ. 90, φ. 39^ν. — Πρβλ. Ch. Hopf, ἐνθ' ἀνωτέρω.

2) J. A. Buchon, *Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*. Ἐν Παρισίῳ 1845, σ. LXV.

3) C. N. Sathas, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. I (Ἰδὲ καὶ τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ λιμενοδείκτου τούτου ἐν σ. XXXVIII κ. ἔ.).

4) Clas. IV, cod. LXII.

5) Διαλελυμένη μονὴ ἐν τῷ δήμῳ Θυρέας ἀπέχουσα τῆς παραλίας Ἄστρους περὶ τὰς δύο ὥρας καὶ τέταρτον.

6) Τὸ *Καστράκι* τῆς Θυρέας ἀναφέρει καὶ ὁ Baedeker-Lolling, *Griechenland*. Ἐκδοσις Δ'. Ἐν Λειψίᾳ 1904, σ. 354. Ἐπίσης καὶ ὁ E. Νουχάκης, Ἑλληνικὴ χωρογραφία. Ἐκδοσις Γ'. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 629. Τὸ κατὰ τὸ *Καστράκι μετόχιον τῆς Ἁγ. Τριάδος* μνημονεύεται καὶ παρὰ Leake, *Travels in the Morea*. Τόμ. II. Ἐν Λονδίῳ 1830, σ. 495. Ἡ γαλλικὴ *Carte de la Grèce*, (1 : 200.000) σημειοῖ τὸ μετόχιον Ἁγ. Τριάδος ἀπλῶς: *Hagia Triada*. Ἐν δὲ τῷ ἰδιαιτέρῳ σχεδίῳ τῆς κατὰ τὸ Ἄστρους παραλίῳ χώρας σημειοῦται ὀρθῶς: *Metoki tis Ayas Triados*.

τανῶν ἐπικρατεῖ ἡ -ακι. Τὸ τότε Καστρίτσι τανῶν Καστράκι. Ἀκριβῶς δὲ τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τὸ ἐν τῷ δήμῳ Ἐρμιόνης ἐνετικὸν φρούριον τὸ παρὰ τὴν ἀλικὴν τῆς Θερμησιᾶς, ὅπερ ὑπερκείμενον τῆς ἀλικῆς πρὸς τὰ βορειανατολικά καλεῖται συνηθῶς Καστράκι εἴτε Κάστρο (τῆς Θερμησιᾶς, εἴτε ἀπλῶς Θερμισί¹⁾). Τὸ σημερινὸν τοῦτο Καστράκι (τῆς Θερμησιᾶς) ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Καστρίτσι ἐν ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1481.²⁾ Ὁ δὲ εἶχε δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Καστράκι (= Ἴαστρίτσι) τῆς Θυρέας ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὡς δεσπόζον ἐφ' ἱκανὸν τῆς κάτωθι πεδιάδος καὶ τῶν ὁδῶν τῶν ἀγρουσῶν πρὸς τὸ Ἴαστρος. Ἀλλὰ ταῦτα μόνον ὡς ἰποθέσεις προβάλλω.

Ἦδη ἔλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῆς θέσεως τοῦ κάστρου la Estella (= τὸ Ἴαστρος), ὅπερ, ὡς προειρηται, ἔκτισεν ὁ πρόλκιψ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος πρὸς ὑποταγὴν τῶν Τσακῶνων „suso en las montanyas“ (= ἐπάνω εἰς τὰ ὄρη), ὡς ῥητῶς μνημονεῖ ἡ ἀραγωνιακὴ παραλλαγή τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως. Ἡ τόσον δὲ ῥητὴ μνεῖα περὶ τοῦ τόπου, καθ' ὃν ἰδρῦθη τὸ φρούριον, δὲν δύναται νὰ αναφέρεται εἰς τὰ κατὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Ἴαστρου περισωθέντα, ἐν μέρει, μικρὰ σχετικῶς ὀχυρωματικὰ ἔργα, ἅτινα καὶ ἀνίσχυρα θὰ ἦσαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Βιλλαρδουῖνου, ὅπως δηλοῦν ὅτι τὸ φρούριον αὐτὸ κατέχων ὑποτάξῃ ἐνκολύτερον καὶ κρατῆ εἰς ὑποταγὴν τοὺς δυσκἀμπτους Τσακῶνας. Ὅθεν τὸ castiello la Estella (= Ἴαστρος) πρέπει νὰ αναζητήσωμεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Κυνοουρίας „suso en las montanyas“. Καὶ ὄντως τὸ Ἴαστρος καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἦτο διμερές. Ὅπως δηλαδὴ κατὰ τὸ θέρος οἱ κάτοικοι τοῦ σημερινοῦ πόλεως καὶ ἰδίως οἱ κατοικοῦντες τὰ λεγόμενα Καλύβια Ἴαστρου (εἴτε Ἀγιαννίτικα³⁾) ἀναγκάζονται ἐνεκεν τῶν ἐλωδῶν πυρετῶν νὰ βαβαίνωσιν εἰς τὸν Ἄγιον Ἰωάννην, τὴν θερινὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Θυρέας, ἀπέχουσαν τῆς παραλίας περὶ τὰς τέσσαρας ὥρας, οὕτω καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἴαστρου οἱ κάτοικοι ἄλλοῦ διητῶντο κατὰ τὸ θέρος καὶ ἄλλοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἄλλως τε τοῦτο συμβαίνει ἐκ παλαιοῦ διὰ τὰς περισσοτέρας κώμας τῆς πεδινῆς Κυνοουρίας, τοῦ κλίματος αὐτῆς μὴ ἐπιτρέποντος τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ χειμῶνος καὶ θέρους διατριβὴν. Ἀπομεμακρυσμένοι δὲ τινες θροῦλλοι ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ προμνημονευθεῖσα κώμη τῆς Θυρέας Ἄγιος Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς εἶχεν ὑπόστασιν ὡς θερινὴ παροικία τῶν

1) Πρβλ. Ἄντ. Μηλιαράκη, Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας. Ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 249.

2) Miklosich et Müller, Acta et Diplomata. Τόμ. III. σ. 308. — Πρβλ. Κωνστ. Ν. Σάθθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς. Ἐν Ἀθήναις 1869, σ. 29. — Μ. Αεμπρυνίδου, Ἡ Ναυπλία. Ἐν Ἀθήναις 1898, σ. 138.

3) Ἀπέχουσι τῆς παραλίας Ἴαστρου περὶ τὰ τέσσαράκοντα πρῶτα λεπτὰ τῆς ὥρας.

Ἄστρινῶν καλουμένη καὶ (ἀπάνω) Ἄστρος καὶ Ἀγιάννης τοῦ Ἄστρους, ἔπειτα δὲ κατέστη καὶ αὐτοτελὲς χωρίον, ὅτε μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Βασιλευούσης — κατὰ τοὺς θρούλλους, ἐπαναλαμβάνω, λέγω πάντα ταῦτα — οἱ διάφοροι πληθυσμοὶ οἱ διαιτώμενοι κατὰ τὰ παράλια τῆς Θυραέτιδος ἠναγκάσθησαν διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον νὰ πηξῶσι τὰς σταθερὰς αὐτῶν καλιὰς κατὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Κυνουρίας εἴτε ἐποικίσαντας εἰς ὑψιστάμενα ἤδη χωρία ἢ νέα τοιαῦτα ἰδρῦσαντες ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐκεῖνα τοῦ δήμου Πάρωνος τὰ φέροντα τὸ κοινὸν ὄνομα Καστρί.¹⁾ Καίτοι ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Θυρέας ἀπαντᾷ ἤδη τῷ 1435 ὑπὸ τὸ αὐτὸ τοῦτο ὄνομα μνημονευόμενος παρὰ Φραντζῆ²⁾, ὅμως δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐλέγετο καὶ (Ἀπάνω) Ἄστρος, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐπικρατοῦντος τοῦ ὀνόματος „Ἅγιος Ἰωάννης“ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὁμώνυμον ἐκκλησίαν. Ἄνὰ τὰ βουνὰ δὲ αὐτοῦ, τοῦ (Ἀπάνω) Ἄστρους, πρέπει νὰναζητήσωμεν καὶ τὸ κάστρον La Estella, τὸ κτίσμα τοῦ πριγκίπος Βιλλαρδουῖνου. Καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ μεμονωμένον βουνοῦ ἄνωθεν τοῦ Ἄγιου Ἰωάννου (= Ἐπάνω Ἄστρους) κείται τὸ ὑπὸ τοῦ Buchon διεξοδικῶς περιγραφέν³⁾ Κάστρον τῆς Ὀριᾶς, δεσπόζον κατ' ἐξοχὴν τῶν πέριξ κοιλάδων καὶ τῶν λίαν συχναζομένων παρόδων, δι' ὧν ἐγένετο ἡ συγκοινωνία μεταξὺ Ἀργολικῆς καὶ Λακεδαίμονος καὶ τῆς παραλλοῦ Κυνουρίας πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀρκαδίαν, οὕτως ὥστε κάλλιστα τὸ φρουρίον αὐτὸ ἠδύνατό τις νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὸν ὄρη-τήριον πρὸς ὑποταγὴν καὶ καθησύχασιν ταραχῶδους περιοικίδος, ἵνα καὶ πάλιν ἀναμνησθῶμεν τοῦ σχετικοῦ χωρίου τῆς ἀραγωνιακῆς παραλλαγῆς τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐξηγήσεις πιθανώτατα δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν τὸ Κάστρον τῆς Ὀριᾶς τοῦ Πάρωνος πρὸς τὸ Estella = Ἄστρος. Μὴ ξενησθῶμεν δὲ κατὰ τι, διότι δὲν διετήρησε τὸ ὄνομά του. Πόσα καὶ πόσα ἄλλα κάστρα τῶν μέσων αἰώνων δὲν εἶναι ταυτῶν εἴτε μετὰ παρηλλαγμένων ὀνομασιῶν εἴτε καὶ τελείως ἀνώνυμα. Ὁ τουρκικὸς ζυγὸς — ἀφίνω τᾶλλα — συνετέλεσεν ὥστε νὰμαυρωθῶσι παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ αἱ ἀναμνήσεις περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ αὐτοῦ βίου καὶ πρὸ παντὸς συνετέλεσεν ὥστε νὰ λησμονηθῶσι τελείως πλείσται

1) Πρβλ. „Βελτίωσιν“ (ἐφημερίδα ἐκδομένη ἐν Τριπόλει τῆς Ἀρκαδίας). Ἔτος Ε', ἀριθ. 258 (τῇ 13 Δεκεμβρίου 1856) καὶ ἀριθ. 260 (τῇ 27 Δεκεμβρίου 1856). — Α. Σακελλαρίου, ὁ Ἅγιος Πέτρος. Ἐν τῇ „Πανδώρα“, τόμ. Δ' (1853—4) σ. 407 κ. ἑ. [Μιχαὴλ Κ. Ζαρβάνου, Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Κυνουρίας καὶ διάφορα ἱστορίδια. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1881, σ. 25 κ. ἑ., 32 κ. ἑ., 34 κ. ἑ.]

2) Ἐκδοσις Βόννης, σ. 159. 13.

3) J. A. Buchon, La Grèce continentale et la Morée. Ἐν Παρισίοις 1843, σ. 398 κ. ἑ. — Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Μέρους Β'. Ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 728.

μεσαιωνικαὶ τοπωνυμιαί, ὡς ἐξ ἄλλου ὁσημέραι τανῦν περιέρονται εἰς λήθην αἱ ἀναμνήσεις τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀφ' οὗ δὲ παρήλθον οἱ Φράγχοι καὶ οἱ Βιλλαρδουῖνοι ὁ λαὸς τὸ Estella = Ἄστρος συνέδεσε πρὸς τοὺς λίαν διαδεδομένους ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις θρούλλους περὶ τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριαῆς¹⁾ καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτό, τὸ Estella—Ἄστρος, τὸ δημῶδες ὄνομα ὅπερ τανῦν ἔχει, ὡς ἀνόμασε Κάστρα τῆς Ὠριαῆς δεκάδας ὄλας φρουριῶν ἐν Πελοποννήσῳ, Στερεῶ, Ἐπτανήσῳ, Ἡπειρῳ, Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Κρήτῃ, νήσοις τοῦ Αἰγαίου καὶ Μικρῇ Ἀσίᾳ, ἐν ἐνὶ λόγῳ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν πατρίδα.

Τὸ δὲ κυρίως Ἄστρος, τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν, οὗ τινος τὸ ὄνομα φαίνεται πράγματι παρὰ τῆς ἀρχαιότητος παραδεδομένον, πάντως καταρκεῖτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὡς δεικνύουσι τὰ κατὰ χώραν σωζόμενα ἑλληνικὰ ἐρείπια, ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἰδιαίτης σημασίας.²⁾ Σημαντικώτερον ἀπέβη τὸ χωρίον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅποτε ὑπῆρξε καὶ ὠχυρωμένον, λείψανα δὲ τῶν μεσαιωνικῶν πύργων καὶ λοιπῶν ὀχυρωμάτων αὐτοῦ σώζονται μέχρι σήμερον.³⁾ Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸ κυρίως Ἄστρος ἦτο ἔρημον. Πότε δ' ἐγκατελείφθη κατὰ τὴν παράδοσιν εἶπομεν ἀνωτέρω. Ἐν τούτοις κατὰ τὸ 1467 δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἔρημον, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀναφέρεται ὡς κατεχόμενον μετὰ τοῦ Ἀστρίτσι ὑπὸ τῶν Βενετῶν.⁴⁾ Ὁ δὲ Μελέτιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ αὐτοῦ, ἦτις συνετάχθη λήγοντος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος⁵⁾, σημειοῖ: „Πρὸς τὸν αἰγιαλὸν εἶναι τὸ Ἄστρος, πόλις ποτέ, τανῦν ἔρημον“.⁶⁾ Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς

1) Περὶ τοῦ θρούλλου τούτου ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου „Τὸ Κάστρο τῆς Ὠριαῆς“. Ἐν τῷ περιοδικῷ „Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ“. Τόμ. 5' (1871), σ. 85 κ. ἐ. — Ἀθ. Πετριδῆν, ἐν τῇ „Πανδώρα“. Τόμ. ΚΒ' (1871—2) σ. 550 κ. ἐ. — Κ. Ν. Σάθραν, „Ἡ δημοτικὴ ποίησις καὶ τὸ Κάστρο τῆς Ὠριαῆς“. Ἐν τῇ „Ἐστία“. Τόμ. Θ' (1880) σ. 308 κ. ἐ. — Καὶ ἰδίως ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτας περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλλήνου. Παραδόσεις. Μέρους Β', σ. 716 κ. ἐ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος παρασκευάσω καὶ ἐγὼ διεξοδικὴν μελέτην. Ἰδιαίτερος περὶ τοῦ Κυνοουριακοῦ Κάστρου τῆς Ὠριαῆς ἰδὲ Ἐπαμ. Πολιτάρχην ἐν τῇ „Κυψέλῃ“ ἡμερολογίῳ τοῦ 1886. Ἐν Ἐρμουπόλει, σ. 201 καὶ Ν. Γ. Πολίτην ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 728. Ὁ Buchon (La Grèce continentale et la Morée, σ. 400 κ. ἐ.) ὀρμώμενος ἐκ τῶν περὶ τοῦ Κυνοουριακοῦ Κάστρου τῆς Ὠριαῆς λεγομένων ἀνεζήτησεν, ἀλλ' ἀστόχως, τὸν ἱστορικὸν πύργον τοῦ θρούλλου.

2) Πρβλ. Σπ. Λάμπρον ἐν Byzantinische Zeitschrift. Τόμ. II (1893) σ. 73. — Μικταῖς Σελισι. σ. 416. 3) Πρβλ. Buchon ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 394.

4) Stefano Magno, Estratti degli Annali Veneti. Παρὰ Ch. Hopf, Chroniques Gréco-Romanes, σ. 206.

5) Πρβλ. Κ. Ν. Σάθρα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Ἐν Ἀθήναις 1868, σ. 391.

6) Μελετίου, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα. Ἐνετίησι 1728, σ. 379. — Μελετίου, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα . . . ἐπιδιορθωθείσα ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ τοῦ Μηλιάτου. Τόμ. Β'. Ἐν Βενετίᾳ, σ. 434.

Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐσχηματίσθη ἡ σημερινὴ παρὰ τὴν θάλασσαν πολίχνη τοῦ Ἄστρους, πρώτων τῶν Ζαφειροπούλων¹⁾ οἰκοδομησάντων ὀχυροὺς οἴκους ἐν αὐτῇ²⁾ καὶ πρὸς τούτοις ἐπενεγκόντων καὶ διαφόρους ἐπιδιορθώσεις εἰς τὸ μεσαιωνικὸν αὐτῆς φρούριον. Ἐκτοτε τὸ Ἄστρος ἀνεπτύχθη εἰς ὠραίαν πολίχνην καταστὰν ὁ κυριώτερος λιμὴν τῆς Κυνουρίας καὶ δῆμων τινῶν τῆς βορείου Λακεδαίμονος.

Παρὰ τὰς προμνημονευθείσας βεβαίας μνείας τοῦ Ἄστρους πρὸ τῆς ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Φραντζῆ (1435) ἀναφέρω, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως, καὶ μίαν τοῦ ἔτους 1421. Ἐκ λειψάνου μεγάλου τινὸς λιμενοδείκτου (portulan), χαραχθέντος κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο — τὸ 1421 — ὑπὸ Φραγκίσκου de Cesanis καὶ ἐναποκειμένου τανῦν ἐν τῷ Museo Civico τῆς Βενετίας, ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας³⁾ τὸ φύλλον τὸ ἀπεικονίζον τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Παμφυλιακοῦ πελάγους· ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἀναγινώσκωμεν Ostri = Ἄστρος; ἢ μήπως Ostri[ci] = Ἄστρίτσι; Ἀλλὰ τὰ γράμματα, δι' ὧν σημειοῦνται ἐν τῷ λιμενοδείκτῃ αὐτῷ τὰ διάφορα σημεῖα εἶναι καθ' ὅλον ἀμυδρὰ καὶ συγκεχυμένα, ὥστε καὶ ἡ ἀνωτέρω ἀνάγνωσις εἶναι ἀμφίβολος. Ἐπὶ σημειῶσιν ὅτι ἐν τοῖς παλαιότεροις χάρταις, λιμενοδείκταις καὶ διαγράμμασι τῆς Πελοποννήσου ἢ τῶν καθ' ὅλον Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυσις ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τοῦ Ἄστρους καὶ καθ' ἑαυτὸ καὶ ὡς πρὸς τὰ πλησιόχωρα σημεῖα. Οὕτω ὁ προμνημονευθεὶς λιμενοδείκτης τοῦ Battista Palnese σημειοῖ Toast[r]i (= τὸ Ἄστρος) μεσόγειον καὶ τὸ Ostrici (= Ἄστρίτσι) βορειοδυτικῶς παράλιον. Ὁ δὲ ἀρχαιότερος — ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω — χάρτης τῆς Νέας Ἑλλάδος ὁ ὑπὸ τοῦ διασήμου κοσμογράφου Ἰακώβου Gastaldi χαραχθεὶς, ὅστις χάρτης τὸ πρῶτον ἐξεδόθη καθ' ἑαυτὸν ἴσως τῷ 1545, ἔπειτα δὲ τῷ 1547 συμπεριελήφθη εἰς τὴν ἰταλικὴν ἔκδοσιν τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου⁴⁾ καὶ βραδύτερον κατ' ἐπανάληψιν ἀνετυπώθη⁵⁾

1) Περὶ τούτων ἰδὲ προχείρως τὸ ἄρθρον τοῦ Μ. Π., „Ζαφειρόπουλοι“ ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Μπάρτ καὶ Χίρστ. Τόμ. Δ', σ. 105 κ. ἑ.

2) Πρβλ. Ἀντ[ωνίου] Μηλ[ιαράκη] τὸ ἄρθρον „Ἄστρος“ ἐνδ' ἀνωτέρω.

3) C. N. Sathas, Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας — Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge. Τόμ. II.

4) Ptolemeo. La Geografia di Cl. Ptol. Alexandr. con alcuni comentì et aggiunte fatte da Sebast. munstero Allamanno, con le tavole non solamente antiche et moderne solite di stamparsi, ma altre nuove aggiunte di Messer Jacopo Gastaldo Piamontese cosmographo ridotta in volgare Italiano da M. Pi. Andr. Mattiolo Senese. Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου: In Venet ad instantia di messer Giovamb. Pedrezano libraro al segno della torre e pie del ponte di Rialto. Stampato per Nic. Bascarini nel Anno del Sig. 1547 del mese di Ottobre.

5) Ἰδὲ τὰ σημειωθέντα περὶ τοῦ χάρτου τούτου παρὰ Νίκωφ Ἀ. Βέη, Ἡ Τρίπολις πρὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 6 κ. ἑ. — Πρβλ. καὶ Ἀθηνᾶς τόμ. II' (1906) σ. 609 κ. ἑ.

σημειοὶ *toastri* (= τὸ Ἄστρος) παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ νοτιανατολικῶς νησίδα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Stella*. Νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ παρὰ τὸ Ἄστρος ὑπάρχοντα καὶ τανῦν ἔλη¹⁾ ἦσαν τότε συνεχῆ καὶ εἰς μεγαλύτεραν ἔκτασιν, ὥστε ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄστρους νὰ σχηματίζῃ οἰονεὶ νησίδα; Ἡ ὑπόθεσίς μας αὕτη θὰ ἦτο ἀπιθανοτάτη. Ἄλλοῦ, νομίζω, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χαρτογραφικοῦ τούτου φαινομένου. Τὸ Ἄστρος εἶναι ἰδρυμένον ἐπὶ ἀκρωτηρίου, ὅπερ σχηματίζει βουνὸν μονήρες περιβαλλόμενον ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ ἐκτεταμένης πεδιάδος οὕτως ὥστε φαίνεται ὡς νῆσος, διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλεῖται τὸ „νησί“²⁾. Ἡ δημώδης αὕτη ὀνομασία θὰ ἐπεκράτει καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ὅθεν ὁ *Gastaldi* χαρτογραφῶν οὐχὶ κατόπιν ἰδίων παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφων, οὐχὶ πάντοτε σαφῶν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν, πολλάκις ἐσφαλμένων, ἀκούων δὲ τὸ „νησί τοῦ Ἄστρους“ ἐσημείωσεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ τὴν νησίδα *Stella*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ χαρτογράφοι τότε ἀντέγραφον συνήθως ἄνευ ἐλέγχου ὁ εἰς τὸν ἄλλον, διὰ τοῦτο βλέπομεν παρὰ τὸ Ἄστρος σημειουμένην τὴν ἀνύπαρκτον νησίδα — τὸ πλάσμα τοῦ *Gastaldi* — εἰς πολλοὺς χάρτας τοῦ 15', 12' καὶ 11' ἐτι αἰῶνος, ἐξ ὧν σημειῶ ἐνταῦθα τὸν χάρτην ἀδήλου τινὸς Βενετοῦ χαραχθέντα κατὰ τὸ ἔτος 1570 καὶ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν „*Morea Peninsula*“³⁾. τὰ διαγράμματα τῆς Πελοποννήσου, ἅτινα δημοσιεύει ὁ *Porcacchi* ἐν τῷ ἔργῳ του „*Le Isole più famose del mondo . . .*“ (Ἐν Βενετία 1572 καὶ μετὰ ταῦτα πολλάκις⁴⁾): τοὺς χάρτας τῆς Πελοποννήσου καὶ καθ' ὅλον τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ πολλάκις ἐκδοθέντι Ἄτλαντι τοῦ *W. Blaeu* (Ἐν Amsterdam 1650—1662 καὶ μετὰ ταῦτα πολλάκις⁵⁾): τοῦ *Daper* ἐν τῇ γαλλικῇ ἐκδόσει τοῦ περὶ Ἀρχιπελάγους ἔργου του⁶⁾, καὶ ἀνώνυμον καὶ ἀχρόνιστον, πάντως ὅμως τοῦ 12' αἰῶνος, χάρτην φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν „*Peloponnesus sive Morea apud Jac. Meursium*“. Ὁ ἀνώνυμος βενετικὸς χάρτης τοῦ 1570, „*Morea peninsula*“ καὶ τὰ διαγράμματα τοῦ *Porcacchi* σημειοῦσι *Toastri* (= τὸ Ἄστρος) μεσόγειον καὶ βορειανατολικῶς τὴν νησίδα *Stella*. Ὁ *Blaeu* ἐν μὲν τῷ χάρτῃ τῆς καθ' ὅλον Ἑλλάδος σημειοῖ *Toastri* μεσόγειον καὶ τὴν νησίδα *Stella* ἀνατολικώτερον, ἐν δὲ τῷ ἰδιαιτέρῳ χάρτῃ τῆς

1) Πρβλ. *Ἀντ[ώνιον] Μηλ[ιαρᾶκη]* ἐνθ' ἀνωτέρω.

2) *Ἀντόθι*.

3) Πρβλ. *Νίκον Ἀ. Βέην* ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 7. — *Ἀθηνᾶν* ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 610.

4) Περὶ τῶν διαφόρων ἐκδόσεων τοῦ ἔργου τούτου ἰδὲ *Νίκον Ἀ. Βέην* ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 7 κ. ἐ. — Πρβλ. *Ἀθηνᾶν* ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 610.

5) Ἰδὲ τὰς διαφόρους ἐκδόσεις παρὰ *J. G. Th. Graesse*: *Trésor de livres rares et précieux*. Τόμ. I. Ἐν Λρέσδη 1859, σ. 434.

6) *Daper*, *Description exacte des isles de l'Archipel . . .* Amsterdam 1703.

Πελοποννήσου σημειοὶ toastri παράλιον καὶ τὴν νησίδα Stella νοτιανατολικῶς. Ὁ Daper ἐν τῷ χάρτη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς προμνημονευθείσης ἐκδόσεως σημειοὶ Toestri (= τὸ Ἄστρος) καὶ τὴν νησίδα ἀνωτύμως νοτιανατολικῶς. Ὁ δὲ κατὰ τὸν Meursium χάρτης σημειοὶ Toastrj καὶ ἀνατολικῶς τὴν νησίδα ὑπὸ τὸ ὄνομα Laprici. Τὸ αὐτὸ Laprici σημειοὶ καὶ ὁ χάρτης τῆς Πελοποννήσου τοῦ Blaeu ὡς κατωκημένον σημειον ἀνατολικῶς πρὸς Toastri. Εὐκόλως δὲ ἐν τῷ Laprici δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν τὸ Ἄστριτσι.

Ἡ γενικὴ Ἄστρον ἐν τῷ προμνημονευθέντι χρυσοβούλλῳ τῆς μονῆς Βροντοχίου καὶ ἡ δοτικὴ Ἄστρον τῶν βιβλιογραφικῶν σημειωμάτων προϋποθέτει ὀνομαστικὴν Ἄστρον καὶ ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ὁ ἀπαντῶν παρὰ Πτολεμαίῳ καὶ Φραντζῆ. Ὁ λαὸς τανῦν λέγει τὸ Ἄστρος (ὡς ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1293) κατὰ τροπήν τῆς καταλέξεως ον εἰς ος, περὶ ἧς διέλαβον καὶ ἀλλαχοῦ.¹⁾ Παραδείγματα ἐν τῇ μέσῃ καὶ νέᾳ ἑλληνικῇ, καθ' ἃ ἡ κατάληξις ον ἐτρέπη εἰς ος ἔχομεν ἱκανά· προβλ. ἔργον-ἔργος (ιδίως ἐν Κερκυρά²⁾, Ἡπειρῶ³⁾, καὶ Κάσῳ⁴⁾), τὸ δένδρον-δένδρος (ἐν Κάσῳ⁵⁾ καὶ ἀλλαχοῦ), τὸ μέτρον-μέτρος (ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Βελλισαρίου⁶⁾, ἐν Μονεμβασίᾳ κατὰ τὸν Ἰωάννη⁷⁾ καὶ τανῦν πολλαχοῦ), τὸ μέσον-μέσος (ἐν τῇ παραλλαγῇ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 701 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος⁸⁾ καὶ τανῦν), τὸ σπλάχνον-σπλάχνος (ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ πολλὰκις⁹⁾), τὸ λοιπὸν-λοιπὸς (ὡς ἐπὶλόρημα, συνηθέστατον) — ταλοιπὸς (ἐν Νάξῳ¹⁰⁾), τὸ σπῆλαιον-σπῆλαιος¹¹⁾, μύρον-μύρος (ἐν Θήρᾳ¹²⁾), τὸ μέλλον-

1) Νίκου Ἀ. Βέη: Τὸ Παρθενὸν-Παρθενὸς καὶ τὰν ἀλόγα του. Ἐν τῷ „Νουμᾶ“. Χρόνος Γ', ἀριθ. 141 (Ἀθήνα 27 τοῦ Μάρτη 1904) σ. 4.

2) Κωσ. Μ. Θεοτόκη, Ἐπόληψη. Ἐν τῷ „Νουμᾶ“. Χρόνος Γ'. Αριθ. 135 (Ἀθήνα 18 τοῦ Φλεβάρη 1905) σ. 8.

3) Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἐπιθεσεις περὶ τῶν εἰς τὸν γλωσσικὸν διαγωνισμὸν τοῦ Συλλόγου „Κοραῆ“ ὑποβληθέντων ποιημάτων. Ἀθήνησι 1892, σ. 7.

4) Ludwig Ross, Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres. Τόμ. III. Stuttgart und Tübingen 1845, σ. 47 (πρὸβλ. Π. Κομνηνοῦ, Ἀρχαιολογικαὶ διατριβαί. Ἐν Τριπόλει 1874, σ. 5).

5) Ἀπόδοι (πρὸβλ. Π. Κομνηνὸν ἀπόδοι).

6) W. Wagner, Medieval Greek texts. Ἐν Λονδίῳ 1870, σ. 119, στ. 105.

7) Γερασίμου Παγώνη, Περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Μονεμβασίας. Ἀνέκδοτος. Περὶ ταύτης ἰδὲ κατωτέρω, σ. 106.

8) Περὶ ταύτης ἰδὲ Νίκου Ἀ. Βέη, „Ὁ Πουλολόγος τοῦ κώδικα 701 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας“. Ἐν τῷ Νουμᾶ 1906, ἀριθ. 209—216.

9) Πρὸβλ. Σεστακῶφ, Περὶ τοῦ „Ἐρωτοκρίτου“ ἐξ ἐπόψεως λεξικολογικῆς. Ἐν τοῖς „Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς“. Τόμ. ΙΓ' (1906) σ. 318.

10) Ν. Γ. Πολίτης ἐνθ' ἀνωτέρω. Μέρους Α', σ. 88, ἀριθ. 166.

11) Νίκος Ἀ. Βέης ἐνθ' ἀνωτέρω.

12) Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Δ^{ος} Ἀντωνίου Συρίγου, Θηραίων.

μέλλος· καὶ τοπωνυμικὰ τὸ Λάπαθος (ἐκ τοῦ: λάπαθον) ἐν Σύμη¹⁾ καὶ Κύπρω²⁾, τὸ Κίτρος (ἐκ τοῦ: κίτρον) ἐν Μακεδονίᾳ³⁾, τὸ Κάστρος (ἐκ τοῦ: κάστρον) ἐν Κύπρω⁴⁾ κλ. κλ.

Ἐν τῷ δήμῳ Ναυπλιέων καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περίπου ὥρας βορειανατολικῶς τῆς πόλεως Ναυπλίου κεῖται τὸ χωρίον Ἄρια⁵⁾ — ἢ κατὰ παρήχησιν Νάρια⁶⁾ — γνώριμον ἐκ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας καὶ περιφημον ἐν τῇ δημῳδαί ποιήσει.⁷⁾ Τὴν ἀρχαιότατην μνεΐαν τοῦ χωρίου τούτου — ὡς ἤδη ἐσημείωσεν ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος⁸⁾ — ἔχομεν ἐν τῷ ὑπομνήματι „τοῦ ταπεινοῦ Λέοντος καὶ εὐτελοῦς ἐπισκόπου Ἄργου καὶ Ναυπλίου ἐπὶ τῇ γερονίᾳ παρ’ αὐτοῦ Νέα Μονῆ ἐπ’ ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ἄρειας“. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος ΣΧΝΒ’ ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου ἢ 1143 ἀπὸ Χριστοῦ γεννησεως καὶ μετὰ τοῦ συνημμένου τυπικοῦ τῆς αὐτῆς Ἁγίας Μονῆς ἐξεδόθη πολλακίς μέχρι τοῦδε.⁹⁾ Ἐπίσης Ἄρια ὑπάρχει συνοικία τις καὶ ἐν Πάτραις. Ἐν δὲ τῇ Νάξῳ κατὰ τινα

1) Δημοσθένους Χαβιαρᾶ: Σωμαϊκά. Ἐν τῷ Ζωγραφείῳ Ἄγωνι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Τόμ. Α’. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1891, σ. 222.

2) Konst. Amantos: Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen. Ἐν Μονάχῳ 1903, σ. 66.

3) Hieroclis synecdemus et notitiae graecae episcopatum. Ex recognitione Gustavi Parthey. Ἐν Βερολίῳ 1866, σ. 315, 67 καὶ 317, 117 κλ. κλ.

4) Σίμου Μενάρδου, Ἡ Ρήγαινα. Ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. ε’, σ. 129. — Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Μέρος Α’. Ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 45.

5) Πρβλ. Ἀντωνίου Μηλιαράκη, Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ τομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας, σ. 76.

6) Πρβλ. W. Gell, The Itinerary of Greece . . . Argolis. Ἐν Λονδίῳ 1810, σ. 96 κλ. κλ.

7) Πρβλ. Κ. Ζησίον, Τὰ θαύματα τοῦ Ἄσκληπιοῦ. Ἐν τῷ περιοδικῷ „Ἑβδομάδι“ Περίοδος Β’. Ἔτος Ε’. Ἄριθ. 13 (Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Μαρτίου 1888) σ. 5.

8) Β. Ζ. Τόμ. Β’ (1893) σ. 75. — Πρβλ. Σπ. Π. Λάμπρου, Μικταὶ Σελίδες, σ. 418 κ. ἑ.

9) Ἰδὲ τὰς διαφόρους ἐκδόσεις ἐν [P. Marc], Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit (Verlag der K. B. Akademie der Wissenschaften). Ἐν Μονάχῳ 1903 σ. 50. Εἰς αὖς προσθετέα ἢ ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Λαμπρυνίδου ἐν τῇ „Ἄρμονίᾳ“ (ἐπιστημονικῷ περιοδικῷ συγγράμματι). Τόμ. Γ’ (1902) σ. 483 κ. ἑ., ἢ σημειωθεῖσα ἄλλως τε ὡς προσθετέα ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ κ. P. Marc, ἐν Β. Ζ. Τόμ. XIII (1904) σ. 698.

ἀσύστατον θρυῶλλον ὑπῆρχε κώμη Ἀριά¹⁾, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄρους αὐτῆς Ζῆ-
 ἔχομεν τοπωνυμίας Ἄνω καὶ Κάτω Ἀριά καὶ Μικραριά, ἀναφερο-
 μένας καὶ ὡς τιμᾶρια.²⁾ Ὡσαύτως ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Τουρκο-
 λέκα, τοῦ δήμου Φαλαισίας, καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας
 αὐτοῦ ἔχομεν τοπωνυμίαν Μεγάλες ἀριές, ἄλλως Σάρα (ἢ) ἢ Ἀύ-
 ρικὸ (τὸ) καλονομένην. Ὁ δὲ κῶδιξ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου καὶ Σύρου
 ὁ ἐναποκείμενος ὑπ' ἀριθ. 2081 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος³⁾,
 ἀναφέρει ἐν πράξει τοῦ ἔτους 1704 ἱερέα Ἰωάννην Πέρου ἐκ τοῦ
 χωρίου Ἀριά. Τανῶν χωρίων φέρον τοῦτο τὸ ὄνομα δὲν ὑφίσταται
 οὔτε ἐν Σύρῳ οὔτε ἐν Ἄνδρῳ. Μήπως ἐν τῷ Ἀριά τοῦ κώδικος ὑπο-
 λανθάνει τὸ Ἄρνα, ὅπερ εἶναι χωρίον τοῦ δμωνύμου δήμου Ἄρνης⁴⁾
 τῆς Ἄνδρου; Ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἔχομεν τοπωνυμίαν Ἀρναδα⁵⁾ καὶ ἐν τῇ
 περιοχῇ τοῦ δήμου Ζάρακος Ἀριάνα, ἣν γνωρίζω ἐξ ἀνεκδότου
 (προσεχῶς ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθησομένης) περιγραφῆς τῆς ἐπαρχίας
 Μονεμβασίας, καταρτισθείσης ἐν ἔτει 1828 ὑπὸ Γερασίμου Παγώνη.⁶⁾
 Ἐπὶ πᾶσιν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀπαντᾷ θέσεις Ἀρέα ἐν γράμματι τοῦ ἔτους
 1262⁷⁾, μὴ περιλαμβανομένη ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Κεφαλληνιακῶν
 θέσεων τοῦ κ. Ἑλλά Τσιτσέλη.⁸⁾

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω τοπωνυμιαὶ πρέπει νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς
 τὴν μεγάλην ἐκείνην κλάσιν τῶν νεοελληνικῶν τοπωνυμιῶν, αἵτινες

1) Πέτρον Καλλιβρούση, Νησιωτικὰ ἔπη. Ἐν Λειψίᾳ 1876, σ. 13, 47 κ. ἔ.
 — Περβ. Περικλέους Γ. Ζερλέντη, Ναξία νήσος καὶ πόλις. Ἐν Β. Ζ. Τόμ.
 XI (1902) σ. 498.

2) Vincenzo Coronelli Isolario. Descriptione geografico-istorica, sacro-
 profana, antico-moderna . . . di tutte l'isole . . . Τόμ. II. Ἐν Βενετίᾳ 1696, σ. 233.
 — „Βούνα πασκουλα καὶ εντριτες 1670 . . .“ Ἐν τῷ περιοδικῷ „Βύρωνι“ Τόμ. Α'
 (1874) σ. 265, 15, 16, 17.

3) Περβ. Νίκου Ἀ. Βέη, Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὸ „Plan eines
 Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit“ [Son-
 derabdruck aus der Byzantinischen Zeitschrift XV]. Ἐν Λειψίᾳ 1906, σ. 481.
 Ἡ ὑπ' ἐμοῦ ὑπεσχημένη διεξοδικὴ περιγραφή τοῦ κώδικος δημοσιευθήσεται λίαν
 προσεχῶς.

4) Περβ. Ἀντωνίου Μηλιαράκη, Ἐπονήματα περιγραφικὰ τῶν Κυκλάδων
 νήσων κατὰ μέρος. Ἄνδρος-Κῶς. Ἐν Ἀθήναις 1880, σ. 10, 16, 35, 50, 86.

5) E. Oberhammer, Akarnanien . . . . . Ἐν Μονάχῳ 1887. — Περβ.
 K. Amantós ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 38.

6) Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ προχείρως Νίκου Ἀ. Βέη, Μεσσηνίας Χριστιανικὰς ἐπι-
 γραφὰς μετὰ σχετικῶν ἀρχαιολογημάτων. Ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνο-
 λογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. 5' (καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει) σ. 380.

7) Miklosich et Müller, Acta et Diplomata. Τόμ. V, σ. 46.

8) Ἑλλά Τσιτσέλη, Ὄνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ μετὰ τοπογραφικῶν,
 ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων. Ἐν τῷ περιοδικῷ „Παρνασσῶ“. Τόμ. Α'
 (1877) σ. 674 κ. ἔ., 783 κ. ἔ., 844 κ. ἔ., 902 κ. ἔ.

προῆλθον ἐξ ὀνομάτων δένδρων καὶ καθ' ὅλου φυτῶν. Καλεῖται δὲ τανῦν ἄρια, ἀριά, ἀρεά, ἀρ(γ)ιός¹⁾ ἢ ἀρία δρῦς ἢ φελλόδρυσ τοῦ Θεοφράστου²⁾, ἢ ἄλλως (ἀ)λοιδοριά³⁾ κοινῶς καλουμένη, (διὰ λατινικοῦ Quercus Pex Lin.). Κατὰ ταῦτα ἐπιβάλλεται καὶ ἡ γραφή Ἄρια ἀντὶ τῆς συνήθους Ἄρεια.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Ἰουλίου 1907.

Νίκος Ἄ. Βέης.

1) Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐνθ' ἀν.. Μέρος Β', σ. 784. — Π. Ζεργλέντην, ἐνθ' ἀν.

2) Περὶ φυτῶν ἱστορίας III. XVI. 3.

3) Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, Ἀθανάσιος Διάκος. Ἀσραπόγιαννος. Ἐκδοσις Παύλου Λάμπρου. Ἐν Ἀθήναις 1867, σ. 127. — Τοῦ αὐτοῦ: Ποιήματα. Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 341.